

Andrzej Szabaciuk

Ukraińscy uchodźcy wojenni w Rosji po 24 lutego 2022 r. Próba ujęcia statystycznego

Nowa faza rosyjskiej agresji na Ukrainę skutkowałą dramatem milionów osób zmuszonych do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania i szukania bezpiecznego schronienia na terytorium Ukrainy lub za granicą. W kontekście tych wydarzeń szczególnie interesującą kwestią jest sprawa uchodźców wojennych, którzy zdecydowali się na wyjazd do Federacji Rosyjskiej. Tym bardziej że Rosja od 2014 r. próbuje wykorzystywać dramat ludności cywilnej w narracji propagandowej skierowanej przeciwko władzom Ukrainy i „kolektywnemu Zachodowi”.

Migracja przymusowa z Ukrainy po 24 lutego 2022 r. Pełnowymiarowa rosyjska agresja na Ukrainę skutkowałą masowymi przemieszczeniami mieszkańców Ukrainy na bezprecedensową skalę. Gwałtowny przebieg wojny i niepewność co do jej końca spowodowały, że miliony osób zmuszone były opuścić miejsce zamieszkania w poszukiwaniu bezpiecznego schronienia. Większość pozostała na terenie Ukrainy i szukała pomocy w obwodach położonych z dala od linii frontu. Według szacunków Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM) największa liczba osób wewnątrznie przesiedlonych odnotowana została na początku marca 2022 r. i osiągnęła poziom ponad 8 mln. W drugiej połowie tego roku wahała się między 7 mln a 6 mln osób. W maju 2023 r. spadła do 5 mln. Charakterystyczna jest przy tym duża mobilność tej kategorii ludności. Część, w zależności od zmiany sytuacji na froncie, nawet kilka razy opuszczała swoje miejsce tymczasowego zamieszkania i powracała do domów. Według szacunków UNHCR z maja 2023 r. większość osób przesiedlonych przebywała we wschodnich regionach Ukrainy (37%), następnie – w centralnych (17%) oraz zachodnich (16%). Władze Ukrainy szacują, że od początku wojny swoje miejsce zamieszkania mogło opuścić nawet ponad 12 mln osób z tej kategorii. Dodatkowo, według danych UNHCR, przynajmniej 18 mln Ukraińców potrzebuje obecnie pomocy humanitarnej.

Duża liczba osób zdecydowała się również na wyjazd za granicę. Według danych UNHCR w sierpniu 2023 r. odnotowano 6,2 mln uchodźców wojennych z Ukrainy w skali globalnej. Największa grupa tej kategorii osób znalazła pomoc w państwach Unii Europejskiej, m.in. w Niemczech przebywa 1,08 mln, w Polsce – 968,3 tys., w Czechach – 361 tys. Jednak ze względu na przywoływaną dużą mobilność tej kategorii osób, powroty szacowane przez UNHCR na co najmniej 15% uchodźców wojennych oraz aktywność propagandy rosyjskiej, która zniechęca do formalizowania pobytu – precyzyjne określenie liczby osób tej kategorii jest niezwykle trudne ([„Komentarze IEŚ”, nr 890](#)).

Polityka Rosji wobec migrantów przymusowych z Ukrainy po 24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska od momentu wybuchu wojny udzielała wsparcia osobom uciekającym przed agresją z Ukrainy, jednak w przeciwieństwie do większości państw europejskich nie zastosowała procedury masowego i uproszczonego trybu przyznawania ochrony tymczasowej uchodźcom z Ukrainy. Część osób przed wyjazdem na terytorium Rosji musiała przejść przez rosyjskie obozy filtracyjne – szczególnie dotyczyło to wychodźców z Mariupola i innych obszarów okupowanych przez Rosję. Tam byli oni poddawani uciążliwym przesłuchaniom i bardzo często torturom. Szacuje się, że przez różne formy filtracji przeszło od 900 tys. do 1,6 mln osób (wyliczenia Departamentu Stanu USA). Po weryfikacji uchodźców najczęściej wywożono do Federacji Rosyjskiej, gdzie zostali rozlokowani w różnych ośrodkach – od Rostowa po Władywostok.

Władze Federacji Rosyjskiej od lat traktują obywateli Ukrainy jako kategorię ludności, która może pomóc Rosji przezwyciężyć kryzys demograficzny. Jakkolwiek Rosji udało się na krótki okres zatrzymać depopulację (w latach 2010-2018), to była to głównie zasługa niekontrolowanego napływu migrantów zarobkowych z Azji Centralnej. W oparciu o dane z powszechnych spisów ludności obserwować można w Rosji gwałtowny spadek populacji

Rosjan. W czasie spisu powszechnego RFSRS w 1989 r. taką narodowość zadeklarowało 119,8 mln osób, a w 2020 r. – już zaledwie 105,5 mln. Tylko w latach 2010-2021 spadek populacji etnicznych Rosjan wyniósł 5,43 mln. Należy jednak zauważyć, że w rzeczywistości spadek był większy, gdyż kategorię ludności rosyjskiej zasilali migranci z innych republik poradzieckich, którzy przyjeżdżali do Rosji po dekompozycji ZSRS. Według różnych szacunków, tylko w latach 1989-2004 do Federacji Rosyjskiej przeniosło się od 4,9 mln do 8,2 mln osób rosyjskojęzycznych. Przy tym proces osiedlania się w Rosji zagranicznych „rodaków” był kontynuowany w latach następnych, podobnie jak proces naturalizacji. Czyli w najbardziej pesymistycznym wariantcie Rosja mogła stracić ponad 20 mln etnicznych Rosjan w ciągu ostatnich 30 lat.

Wraz z początkiem rosyjskiej agresji na Ukrainę władze na Kremlu podjęły szereg działań zmierzających do przyspieszenia rusyfikacji obywateli Ukrainy, którzy zdecydują się na wyjazd do Rosji, forsując przyjęcie obywatelstwa FR. Od 1 stycznia 2014 r. Ukraińcy byli zobowiązani do uzyskania zezwolenia lub wykupienia patentu na pracę – dotyczyło to obywateli wszystkich państw poradzieckich niebędących członkami Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej – co znacznie utrudniło legalizowanie pobytu i zatrudnianie obywateli Ukrainy w Federacji Rosyjskiej. Jednak w marcu 2015 r. Władimir Putin zawiesił te przepisy „ze względów humanitarnych” do 30 listopada 2015 r., dając w ten sposób czas na uregulowanie swojego statusu, m.in. aplikowanie o rosyjskie obywatelstwo. Uproszczona procedura uzyskania obywatelstwa FR mogła być zastosowana w przypadku objęcia danej osoby programem powrotu zagranicznych „rodaków”, który uruchomiono dekretem W. Putina z 22 czerwca 2006 r. Jednak kluczowe zainteresowanie tym programem wśród Ukraińców widoczne było po 2014 r. W latach 2011-2015 skorzystało z niego 410 tys. osób, w większości obywateli Ukrainy.

Dekretem prezydenckim z 24 kwietnia 2019 r. ustanowiono uproszczoną procedurę uzyskiwania rosyjskiego obywatelstwa przez mieszkańców samodzielnich republik na wschodzie Ukrainy, co zapoczątkowało tam masową paszportyzację. 25 maja 2022 r. przepisy te zostały rozciągnięte na mieszkańców obwodu chersońskiego i zaporoskiego, a dekret z 11 lipca 2022 r. objął tą procedurą wszystkich mieszkańców Ukrainy. Dodatkowo przepisy z 24 kwietnia 2020 r. pozwalały wszystkim obywatelom Ukrainy, którzy przebywali w Rosji, aplikować o zezwolenie na pobyt czasowy (PBI, do 3 lat) bez podawania powodu i poza ustanowionym przez państwo limitem tych zezwoleń. Natomiast przepisy z 14 lipca 2022 r. zezwalały dodatkowo obywatelom Ukrainy, którzy zarejestrowali swój przyjazd do Rosji, na aplikowanie nie tylko o zezwolenie na pobyt czasowy, ale także na pobyt stały (BHЖ). Oba te zezwolenia zwalniały z konieczności wykupu patentów i umożliwiały legalny pobyt i pracę. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych FR w 2022 r. zezwolenie na pobyt czasowy posiadało 35 603 obywateli Ukrainy, a zezwolenie na pobyt stały – 71 258.

Skala migracji przymusowej z Ukrainy w Federacji Rosyjskiej. Warto zauważyć, że bazując na danych dostarczonych przez Rosję, UNHCR szacuje liczbę uchodźców wojennych z Ukrainy w Federacji Rosyjskiej na 1,3 mln. Sytuowałoby to Federację Rosyjską na pierwszym miejscu wśród państw przyjmujących ukraińskich uchodźców wojennych w Europie. Te dane nie znajdują jednak odzwierciedlenia w innych oficjalnych statystykach. Według danych MSW FR na 1 stycznia 2023 r. 26 obywateli Ukrainy otrzymało status uchodźcy, a 57 937 zostało objętych ochroną tymczasową. Jest to znacznie mniej niż w pierwszej fazie wojny. W 2015 r. ochronę tymczasową otrzymało 234 360 Ukraińców, w 2016 r. – 311 134, w 2017 r. – 226 044, a w 2018 r. – 123 434. Nawet w roku 2019 taki status otrzymało więcej osób (75 006) niż w 2022 (dane MSW FR).

Zmiana ta wynika zapewne z faktu, że władze Federacji Rosyjskiej po 24 lutego 2022 r. forsują przyjmowanie obywatelstwa rosyjskiego. Według danych MSW RF w 2022 r. 296 901 obywateli Ukrainy przyjęło obywatelstwo rosyjskie (ogółem na 691 tys. osób z innych państw), co stanowi najliczniejszą grupę obcokrajowców decydujących się na naturalizację. Podobnie przedstawiała się sytuacja w latach poprzednich: w 2021 r. było to 375 989 osób (na ogółem 735 385), w 2020 r. – 409 549 (na ogółem 656 347), w 2019 r. – 299 422 (na ogółem 497 817). W sumie w latach 2010-2023 (do lipca), według oficjalnych statystyk MSW FR, rosyjskie obywatelstwo przyjęło 2 815 627 obywateli Ukrainy. Warto jednak zwrócić uwagę, że liczba osób, które zdecydowały się na przyjęcie obywatelstwa w 2022 r., nie była aż tak znaczna w porównaniu z okresem wcześniejszym, a w pierwszej połowie 2023 r. była wyraźnie mniejsza (39 053). Zjawisko to łączyło się z obawami przed mobilizacją na wojnę z Ukrainą. Jak informował

wywiad ukraiński, obawy te nie były bezpodstawne, gdyż z terytoriów okupowanych Rosjanie masowo powołują mężczyzn do wojska.

Obecnie nie jest możliwe precyzyjne ustalenie liczby Ukraińców, którzy po 24 lutego 2022 r. zdecydowali się na wyjazd do Rosji. Jednak wstępna analiza dostępnych statystyk prowadzi do wniosku, że migrantów przymusowych jest znacznie mniej, niż deklarują władze Rosji. Nie jest to ani 1,3 mln osób, ani ponad 5,3 mln, jak 20 lutego 2023 r. podawała państwowa agencja informacyjna Tass. Najprawdopodobniej jest to kilkaset tysięcy osób, przy czym mniej niż 500 tys. Świadczyć to może o tym, że nawet część osób przymusowo „ewakuowanych” do Federacji Rosyjskiej po pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę, nie zdecydowała się na pozostanie w tym państwie.

Wnioski. Federacja Rosyjska od początku agresji na Ukrainę próbuje zrusyfikować maksymalnie dużą liczbę obywateli ukraińskich poprzez tworzenie sztucznych barier formalnoprawnych dla migrantów zarobkowych i przymusowych przebywających w Rosji, jednocześnie oferując im uproszczoną procedurę naturalizacji. Jest to po części próba przeciwdziałania kryzysowi demograficznemu, z jakim mierzy się Federacja Rosyjska od dekompozycji Związku Sowieckiego. Działania te nie przyniosą jednak realnych zmian w dłuższym horyzoncie czasowym.

Stosunkowo niskie zainteresowanie obywatelstwem rosyjskim ze strony Ukraińców po 24 lutego 2022 r. wynika m.in. z faktu, że osoby, które chciały poddać się procedurze naturalizacji, zrobiły to w latach poprzednich. Dodatkowym czynnikiem zniechęcającym do wyjazdów do Federacji Rosyjskiej czy aplikowania o rosyjskie obywatelstwo jest obawa przed przymusową mobilizacją do armii rosyjskiej. Jest to również jeden z czynników, który zmusił część osób decydujących się na ten krok do wyjazdu z Rosji czy terenów okupowanych. Niestety, obecnie niezwykle trudno jest określić skalę tego zjawiska.

Rosja próbuje budować swój wizerunek jako państwa niosącego pomoc Ukrainie, w którym schronienie znalazło znacznie więcej osób niż w Unii Europejskiej. Narracja ta nie ma żadnego oparcia w oficjalnych danych urzędowych i jest kolejną próbą dyskredytowania „kolektywnego Zachodu” oraz ukazywania obecnych władz na Kremlu jako prawdziwych obrońców mieszkańców Ukrainy, kierujących tam liczne „konwoje humanitarne” i niosących pomoc *bieżeńcom*. Faktyczna skala migracji przymusowych do Rosji pokazuje, że sami Ukraińcy nie mają złudzeń co do realnych intencji władz na Kremlu wobec Ukrainy i jej mieszkańców.